

HADRIAN CIECHANOWSKI

ORCID [0000-0002-4913-3600](https://orcid.org/0000-0002-4913-3600)

hc@umk.pl

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

FUNKCJA NAUKOWA ARCHIWÓW – PRÓBA DEFINICJI I SYSTEMATYZACJI

Słowa kluczowe: działalność naukowa archiwów, funkcja naukowa archiwów, udostępnianie materiałów archiwalnych na potrzeby nauki

Streszczenie

W dotychczasowych pracach dotyczących nauki w archiwach, archiwiści koncentrowali się na zagadnieniu działalności naukowej placówek archiwalnych. Rozważania te dotyczyły szczególnie tego, co należy zaliczyć w skład działań naukowych podejmowanych przez archiwa oraz jakie jest ich znaczenie dla pozostałych obszarów działania instytucji. Nie podejmowano natomiast w zasadzie prób spojrzenia na funkcję naukową w kontekście szerszym, nie ograniczonym tylko do działań podejmowanych przez archiwa państwowe, jak również mających odkryć jej istotę. Celem niniejszego artykułu jest zatem podjęcie próby wypełnienia tej luki poprzez dokonanie pewnej ogólnej charakterystyki funkcji naukowej archiwów, która obejmowałaby wszystkie archiwa, niezależnie od ich przynależności do sieci, organizacji, własności czy wielkości. W związku z tym rozważania zaprezentowane w artykule mają charakter czysto teoretyczny, stwarzający pole do szerszej dyskusji nad znaczeniem funkcji naukowej archiwów. Artykuł przygotowany został w oparciu o literaturę przedmiotu, uzupełnioną o elementy myśli socjologicznej oraz rozważania nad znaczeniem terminów mających podstawowe znaczenie przy analizie tego zagadnienia, jak nauka, badanie, funkcja i rola. Rezultatem rozważań zaprezentowanych w artykule jest definicja funkcji naukowej, przez którą autor rozumie: każdą aktywność archiwum zmierzającą do umożliwienia powiększenia i/lub powiększenia zasobu wiedzy zgromadzonej przy wykorzystaniu metody naukowej. Jednocześnie autor zaproponował systematykę działań podejmowanych przez archiwum w ramach funkcji naukowej, które podzielił na realizowane przez archiwum na zewnątrz instytucji, wewnątrz niej oraz na działania mieszane.

HADRIAN CIECHANOWSKI

ORCID [0000-0002-4913-3600](https://orcid.org/0000-0002-4913-3600)

hc@umk.pl

(Nicolaus Copernicus University in Toruń)

SCIENTIFIC FUNCTION OF ARCHIVES – AN ATTEMPT AT DEFINITION AND SYSTEMATISATION

Keywords: scientific activities of archives, scientific function of archives, sharing archival materials for the needs of science

Abstract

In previous works concerning science and archives, archivists focused on the scientific activities of archives. In particular, they reflected on what should be included as scientific activities undertaken by archives and what significance they have for the other areas of activity of such institutions. In general, no attempts were made to view the scientific function in a broader context, one not limited to activities undertaken by state archives, or to discover its essence. The aim of this article is an attempt to fill this gap by providing a general characteristic for the scientific function of archives that covers all archives, regardless of their affiliation to any network or organisation, owners or size. In view of the above, the reflections presented in the article are purely theoretical and offer an opportunity for a more extensive discussion on the significance of the scientific function of archives. The article was prepared on the basis of source literature supplemented with elements of sociological thought and reflections on the meaning of the terms considered to be of the utmost importance in the analysis of this issue, such as science, research, function and role. The reflections presented in the article lead to a definition of scientific function, which the author understands as any activity of archival institutions whose aim is to enable an increase in the body of knowledge gathered, and/or use of scientific method to increase this knowledge. The author also proposes a systematisation of the activities undertaken by archives as part of their scientific function, which he divides into those carried out by the archive outside the institution, inside it, and mixed activities.

W dotychczasowych pracach, dotyczących szeroko rozumianej nauki w archiwach, autorzy koncentrowali się na zagadnieniu prowadzenia działalności naukowej przez placówki archiwalne. Rozważania te skupiały się szczególnie wokół kwestii, jakie formy aktywności należy zaliczyć do działań naukowych podejmowanych przez archiwa oraz jakie jest ich znaczenie dla pozostałych obszarów funkcjonowania instytucji¹. W zasadzie nie podejmowano natomiast prób spojrzenia na funkcję naukową w kontekście szerszym, mającym odkryć jej istotę, nie ograniczonym jedynie do działalności naukowej realizowanej przez archiwa państwowe.

Celem artykułu jest zatem nakreślenie pewnej ogólnej charakterystyki funkcji naukowej archiwów, która obejmowałaby wszelkie archiwa, niezależnie od ich formalnego statusu, organizacji wewnętrznej, formy własności bądź wielkości. W związku z tym poniższe rozważania będą miały charakter teoretyczny, stwarzając pole do szerszej dyskusji nad znaczeniem funkcji naukowej archiwów. Artykuł przygotowany został w oparciu o literaturę przedmiotu oraz akty prawne stanowiące punkt wyjścia do dalszych autorskich refleksji.

Rozważania wypada rozpocząć od stwierdzenia, że w DNA archiwów niejako wpisana jest działalność naukowa. Odpowiedź na pytanie, kiedy archiwa rozpoczęły przygodę z nauką można by cofnąć daleko w przeszłość, a co najmniej do XVIII w. i Tek Naruszewicza². Problem ten sam w sobie mógłby stanowić przedmiot odrębnego artykułu, nie mieści się on jednak w zakresie

¹ Dotychczasowy dorobek archiwistyki skupia się na działalności naukowej archiwów. Stanowi on przede wszystkim odpowiedź na pojawiające się cyklicznie problemy związane z miejscem badań naukowych w pracy archiwistów państwowych, takie jak brak środków, czasu czy obarczenie ich zadaniami administracyjnymi. W związku z tym publikacje te nie odnoszą się w ścisłym sensie do tematu niniejszej rozprawy. Dyskurs na temat działalności naukowej prowadzony był w przeważającej mierze na łamach „Archeionu”. Warto zatem przywołać przynajmniej kilka artykułów dotyczących omawianego zagadnienia: H. Altman, *Archiwa w służbie badań historycznych*, „Archeion” 1960, t. 32, s. 3–10; K. Arłamowski, *Postulaty badawcze w zakresie archiwistyki współczesnej i organizacji badań. (Piąta archiwalna konferencja metodyczna)*, ibidem, 1962, t. 37, s. 27–47; P. Bańkowski, *Działalność naukowa i wydawnicza państwowej służby archiwalnej w Polsce Ludowej*, ibidem, 1964, t. 41, s. 159–177; D. Ganczar, *Posiedzenia naukowe w archiwach państwowych w latach 2000–2001. Zestawienie tytułów referatów*, ibidem, 2002, t. 104, s. 395–400; H. Ciechanowski, *Działalność naukowa archiwów państwowych w koncepcjach naczelnych dyrektorów archiwów państwowych w XXI w. (artykuł dyskusyjny)*, ibidem, 2018, t. 119, s. 317–329; P. Pietrzyk, *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów państwowych – próba diagnozy*, ibidem, 2019, t. 120, s. 19–34. Z monografii warte uwzględnienia są m.in.: *Działalność naukowa archiwów polskich: 1. Konferencja Krajowa pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych, Poznań, 28.04.1977 r.*, red. T. Walichnowski, Warszawa–Łódź 1978; J. Łosowski, *Praca naukowa w archiwach i sposoby jej wspierania*, [w:] *Nowe funkcje archiwów*, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2015, s. 97–113 oraz H. Ciechanowski, T. Zuchowski, *Działalność naukowa archiwów państwowych w latach 2011–2016*, [w:] *Archiwa, źródła, historia: prace oferowane w siedemdziesiąte urodziny profesora Władysława Stepińskiego*, red. E. Rosowska, H. Wajs, Warszawa 2018, s. 69–78.

² Zob.: S. Grzybowski, *Teki Naruszewicza*, Wrocław 1960, ss. 71.

tematycznym niniejszej pracy i nie ma dla niej zasadniczego znaczenia. Odnosząc się jednak do czasów znacznie nam bliższych i organizacji wciąż jeszcze najważniejszej służby archiwalnej, jaką są archiwa państwowe podległe Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych, autor chciałby zaznaczyć, że wszystkie akty prawne regulujące jej organizację i zadania zawierały i zawierają zapisy dotyczące wyłącznie działalności naukowej prowadzonej przez archiwa jako instytucje³. Jest to o tyle ważne, że archiwa państwowe, mimo dynamicznego rozwoju archiwów społecznych oraz istnienia innych państwowych instytucji prowadzących działalność archiwalną, w dalszym ciągu nadają ton tej sferze aktywności.

Funkcja naukowa archiwów nie jest jednak tożsama z prowadzeniem przez archiwa działalności naukowej. Punktem wyjścia do jej całościowego opisania musi być zatem znaczenie terminu „nauka”. Definicji „nauki” jest jednak zbyt wiele, aby je wszystkie przytoczyć. W związku z tym autor stanął przed koniecznością wybrania wyłącznie kilku z nich – takich, które najlepiej odpowiadają prowadzonym rozważaniom. John Bernal, fizyk, historyk nauki i futurolog, w swojej pracy *Nauka w dziejach* wskazywał, że naukę można rozpatrywać jako instytucję, jako metodę i jako narastającą tradycję wiedzy⁴. Nauka jako instytucja jest tym, czym trudnią się naukowcy⁵. Na naukę jako metodę składa się natomiast cały szereg czynności, po części umysłowych, po części zaś fizycznych, pomocnych przy formułowaniu, wynajdywaniu, wypróbowaniu i stosowaniu odpowiedzi⁶.

W niezwykle interesujący sposób naukę scharakteryzowała socjolożka Marcelina Zuber: „Często spotykane [...] określenie, że nauką jest to, co uczeni robią w swoich laboratoriach, zwraca uwagę na cechy charakterystyczne współczesnej nauki: to, że jest ona tworzona tu i teraz, że jest tworzona w laboratoriach i że tworzą ją nie wyizolowane jednostki, ale całe grupy uczonych, funkcjonujące w szerokim kontekście społecznym, ekonomicznym, politycznym i kulturowym”⁷. Choć rozważania Zuber dotyczą w głównej mierze nauk ścisłych, to jednak przytoczone określenie idealnie pasuje do dziedziny archiwalnej, ponieważ czymże dla historyka jest archiwum, jeżeli nie jego laboratorium?

³ Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i o opiece nad archiwaliami, Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 14, poz. 182, art. 2 litera b, art. 4–5, 11; Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951, nr 19, poz. 149, art. 4) oraz Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 164).

⁴ J.D. Bernal, *Nauka w dziejach*, Warszawa 1957, s. 15.

⁵ Ibidem, s. 16.

⁶ Ibidem, s. 17.

⁷ M. Zuber, *Czy socjologia nauki potrzebuje filozofii? Rekonstrukcje procedur badawczych współczesnej nauki w konstruktywistycznej socjologii poznania naukowego wobec rekonstrukcji filozoficznych*, [w:] *Forum Socjologiczne. Wiedza – nauka – poznanie naukowe*, red. idem, Wrocław 2012, s. 67.

Natomiast John Kemeny, informatyk i pionier stosowania metod komputerowych w edukacji, używał terminu „nauka” na określenie wszelkiej wiedzy nagromadzonej metodą naukową⁸.

Tych kilka definicji, wybranych z morza różnych określeń nauki, posiada pewien wspólny pierwiastek – kładą one nacisk na jej aspekt. Wydaje się zresztą, że tylko w takim kontekście można patrzeć na funkcję archiwów nie tylko archiwów, ale również wszelkich innych instytucji. Na potrzeby niniejszych rozważań przyjęte zostało zatem rozumienie nauki jako działań zmierzających do powiększenia zasobu wiedzy przy wykorzystaniu metod naukowych.

Przyjmując zaproponowane spojrzenie, należy stwierdzić, że funkcja naukowa archiwów posiada przynajmniej dwa aspekty. Z jednej strony archiwum stanowi laboratorium badacza, z drugiej natomiast, poprzez swoich pracowników, stosują metody naukowe w celu powiększania zasobu wiedzy nagromadzonego dzięki ich zastosowaniu.

W czym wobec tego przejawia się pierwszy ze wspomnianych aspektów funkcji naukowej archiwów? Jak wielokrotnie wspomniano w literaturze przedmiotu i podczas konferencji naukowych, w archiwach zgromadzone są informacje, które mogą posłużyć do konstruowania obrazu historii. Tezę tę poprzez można głosić takich badaczy kultury jak Jan Assmann, który wskazywał, że jednym z wymiarów pamięci kulturowej jest „potencjał archiwalny”⁹ oraz Barbara Szacka, która pamięć zbiorową wiązała m.in. z wytworami materialnymi¹⁰, a więc także z archiwaliami. Materiały archiwalne zgromadzone w archiwach stanowią tym samym źródła, dzięki którym możliwa jest praca historyków. W pierwszym aspekcie funkcja naukowa archiwów przejawia się zatem w realizacji funkcji udostępniania i wynika ze znaczenia archiwum i archiwaliów w interakcji z badaczem – naukowcem. Ten aspekt funkcji naukowej, choć nie wprost, wyrażony został w dekreście o organizacji archiwów państwowych i o opiece nad archiwaliami z 7 lutego 1919 r., który nakazywał archiwom współuczestniczyć w pracach naukowych poprzez udostępnianie materiałów archiwalnych¹¹.

Realizacją funkcji naukowej archiwów jest zarówno udostępnianie bezpośrednie na miejscu w instytucji, jak również pośrednie poprzez wykonywanie kwerend naukowych. W związku z tym, niezbędnym warunkiem realizacji funkcji naukowej w tym aspekcie jest osoba korzystającego z archiwaliów. Wyłącznie udostępnianie naukowcom będzie wyczerpywało wszelkie znamiona udostępniania na potrzeby nauki. W związku z tym udostępnianie tak genealogom, jak i dziennikarzom czy też innym grupom zawodowym, choć w praktyce realizowane w ten sam sposób, będzie z omawianego punktu widzenia jakościowo inne.

⁸ J.G. Kemeny, *Nauka w oczach filozofa*, Warszawa 1967, s. 179.

⁹ J. Assmann, *Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa*, „Borussia” 2003, nr 29, s. 15.

¹⁰ B. Szacka, *Pamięć społeczna* [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000, s. 52.

¹¹ Dekret z 7 lutego 1919 r. ..., art. 11.

W ten aspekt wpisuje się także, przynajmniej częściowo, realizacja przez archiwa działalności wydawniczej polegającej na edycji źródeł historycznych. W tym wypadku nie będzie miało znaczenia późniejsze wykorzystanie opublikowanego źródła, ale sam fakt skierowania wydawnictwa w pierwszej kolejności do społeczności uczonych. Należy podkreślić, że przedstawione powyżej, szersze rozumienie funkcji naukowej archiwów nie znajdowało dotychczas zbyt często odzwierciedlenia w rozważaniach przedstawicieli archiwistyki. Bodajże najbardziej bezpośrednio myśl tę wyraził w 1960 r. na łamach „Archeionu” Henryk Altman. Wskazywał on, że: „W szeregu zadań, do spełnienia których powołane są archiwa, do najważniejszych należy udostępnianie materiałów archiwalnych dla badań historycznych. Od stopnia, w jakim archiwa ułatwiają historykom dostęp do swoich zasobów, zależy rozwój nauk historycznych. Należyte wykorzystanie przez badaczy bazy źródłowej zawartej w materiałach archiwalnych zależy jest od ułatwień organizacyjnych i materialnych dokonywanych przez archiwa oraz od rozwoju współpracy archiwów z ośrodkami badawczymi w dziedzinie nauk historycznych”¹². Podkreślał jednocześnie, że „Sprawa organizacji pracowni naukowych i trybu udostępniania akt stanowi, oczywiście, bardzo ważny czynnik funkcji archiwów w służbie nauki historycznej. Jest to jednakże czynnik raczej charakteru technicznego. O rzeczywistej roli archiwów w zakresie badań historycznych stanowi należyta organizacja służby naukowo-informacyjnej w archiwach, a w szczególności załatwianie przez archiwa kwerend naukowych. [...] Wyższą formę udziału archiwów w badaniach historycznych stanowi podejmowanie przez archiwa wielkich kwerend tematycznych prowadzonych przy udziale ośrodków naukowo-badawczych. [...] Wielkie kwerendy tematyczne przeprowadzane przez archiwa w skali całego kraju przyczyniają się do wzmożenia badań historycznych i stanowią poważny wkład archiwów do nauki”¹³.

Udostępnianie materiałów archiwalnych na potrzeby nauki jest obligatoryjne i należy do podstawowych aspektów realizacji funkcji naukowej archiwów. Konsekwencją realizacji funkcji naukowej w przedstawionym aspekcie jest drugi obszar mieszczący się w jej ramach, czyli działalność naukowa prowadzona przez pracowników archiwum. Działalność naukowa archiwistów, wcielających się na czas jej realizacji w rolę naukowców, może być prowadzona tylko wtedy, gdy również im udostępniony zostanie zasób danego archiwum. Nie ma natomiast znaczenia, czy to udostępnianie odbywa się w sposób sformalizowany (taki sam jak dla użytkowników zewnętrznych), w sposób mniej sformalizowany, czy też wyłącznie na skutek delegacji przełożonego z bezpośrednim dostępem do magazynu.

¹² H. Altman, *Archiwa w służbie badań historycznych*, „Archeion” 1960, t. 32, s. 3.

¹³ *Ibidem*, s. 7–8.

Jak wspomniano, temat działalności naukowej nieraz już był przedmiotem rozważań archiwistów. Głos w tej sprawie zabrał m.in. Kazimierz Konarski, który, opisując podstawowe zasady archiwistyki, wskazywał, że: „Jako placówka naukowa archiwum: a. organizuje własne życie naukowe, odbywa posiedzenia naukowe personelu, b. w ramach ogólnych przepisów opracowuje normatywy metodyczne, obowiązujące na gruncie archiwum, c. załatwia kwerendy dla celów naukowych i wydaje w związku z tym odpisy, wyciągi i wywody archiwalne, d. inicjuje, planuje i przeprowadza prace rekonstrukcyjne i inwentaryzacyjne o szerszej skali i horyzoncie, e. organizuje wystawy i pokazy archiwalne, f. podejmuje akcję wydawniczą w zakresie źródeł, g. podejmuje akcję wydawniczą w zakresie pomocy archiwalnych”¹⁴.

Zdaniem Ireny Radtke, pracami naukowymi, w najściślejszym tego słowa znaczeniu, było publikowanie tekstów z zakresu archiwistyki i archiwoznawstwa, publikacja źródeł historycznych, działalność archiwum i archiwistów na polu organizacji miejscowego życia naukowego oraz indywidualne prace naukowe poszczególnych archiwistów¹⁵.

Takie rozumienie zakresu działalności naukowej archiwum, jak się zdaje, zgodne jest z tym, co większość archiwistów wymieniłaby jako jej przejawy. Biorąc pod uwagę rozumienie nauki jako działalności, której celem jest powiększenie zasobu wiedzy ludzkiej przy wykorzystaniu metod naukowych, do zakresu działalności naukowej należy włączyć także badania naukowe i konferencje naukowe¹⁶.

W przeciwieństwie do cytowanych powyżej archiwistów, autor wyłączyłby natomiast z zakresu działalności naukowej działalność wystawienniczą, wydawniczą oraz inne formy popularyzacji, które, zgodnie z dzisiejszym rozumieniem, stanowią przejawy realizacji takich funkcji archiwów jak popularyzatorska, czy edukacyjna. Niemniej należy zauważyć, że niektóre czynności wykonywane w ramach tych funkcji mogą, a nawet muszą, nosić znamiona naukowości. Jest to tym bardziej konieczne, jeżeli osiągnięcie pożądanego efektu wymaga przeprowadzenia badań naukowych. W takim wypadku niektóre etapy, np. przygotowania wystawy, zaliczyć można do działalności naukowej archiwum. Zaproponowane rozumienie, choć dla rozważań terminologicznych ma to marginalne znaczenie, zgodne jest z duchem obowiązujących przepisów, które wyraźnie oddzielają działalność naukową od wydawniczej.

Działalność wydawnicza sama w sobie nie stanowi natomiast realizacji funkcji naukowej. Jest ona czynnością wyłącznie techniczną. Oczywiście merytoryczne – naukowe – przygotowanie wydawnictwa jest realizacją działalności

¹⁴ K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 99.

¹⁵ I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 116.

¹⁶ H. Ciechanowski, op. cit., s. 318.

naukowej, a samo wydawnictwo, powiększając zasób wiedzy, może natomiast stanowić efekt realizacji działalności naukowej.

Reasumując, w ramach działalności naukowej, będącej drugim aspektem funkcji naukowej archiwów, wymienić można m.in. badania naukowe prowadzone przez archiwistów, organizację w nich konferencji, sympozjów, zebrań naukowych, przygotowywanie wystaw, publikacji naukowych, pogadanek itd., wygłaszanie referatów, tworzenie edycji źródłowych, współpracę z instytucjami naukowymi, udział w pracach organizacji o charakterze naukowym. Do działalności naukowej archiwów należy zaliczyć także naukowe opracowanie zespołów i zbiorów archiwalnych. Wymieniony katalog nie jest oczywiście katalogiem zamkniętym.

Jak wspomniano wyżej, działalność naukowa nie jest jednak elementem niezbędnym do pełnienia przez archiwum funkcji naukowej. Również takie archiwum, które badań naukowych nie prowadzi, poprzez udostępnianie swojego zasobu naukowcom, będzie pełniło funkcję naukową. Autor chciałby jednak z całą mocą podkreślić, że działalność naukowa jest ze wszech miar ważna i pożądana w funkcjonowaniu archiwów.

Na podstawie przeprowadzonych rozważań, autor chciałby zaproponować pewną systematykę działań wchodzących w skład funkcji naukowej archiwów. Systematyka ta za podstawę podziału bierze stosunek archiwum do wyników poszczególnych działań. Pierwszą grupę stanowią działania skierowane na zewnątrz instytucji, czyli udostępnianie bezpośrednio i pośrednio na potrzeby nauki.

Druga grupa to działania realizowane wewnątrz instytucji, a więc naukowe opracowanie zespołów i zbiorów archiwalnych, samodzielne prowadzenie badań przez pracowników archiwum, wynikające z własnych potrzeb lub na zlecenie archiwum. Do grupy tej zalicza się także realizacja działań naukowych na potrzeby innych funkcji np. prowadzenie badań wykorzystywanych do realizacji funkcji edukacyjnej, czy popularyzatorskiej, a także odbywanie zebrań naukowych i wygłaszanie w ich trakcie referatów. Będą to zatem wszystkie działania naukowe, służące wykonywaniu zadań własnych archiwum.

Trzecia grupa to działania o charakterze mieszanym, realizowane zarówno na potrzeby archiwum, jak i instytucji zewnętrznych. W grupie tej wymienić można m.in. wspólne prowadzenie badań z instytucjami naukowymi, współorganizowanie konferencji i sympozjów naukowych, a także udział w działalności instytucji i towarzystw naukowych. Autor zdaje sobie oczywiście sprawę, że zaproponowana systematyka, jak zresztą każda, może być dyskusyjna i stanowi wyłącznie pewną propozycję.

W związku z tym, że naukowość funkcji opracowania i udostępniania była przedmiotem rozważań przedstawionych powyżej, wydaje się konieczne, aby odnieść się do dwóch pozostałych podstawowych funkcji archiwów, jakimi są gromadzenie i przechowywanie. Można by uznać, że archiwa realizują funkcję

naukową już przez sam fakt, że przechowują źródła archiwalne wykorzystywane w badaniach naukowych. Odnosząc się jednak choćby tylko do wspomnianej koncepcji J. Assmanna, archiwalia zgromadzone w magazynach należy traktować wyłącznie jako pewien potencjał informacyjny, bądź też zapisy pamięci zmagazynowane, ale pozostające poza świadomością. Dopiero ich aktualizacja, w wyniku udostępnienia badaczowi, pozwala wydobyć zmagazynowane informacje na światło dzienne.

Materiały archiwalne pozostające w stanie spoczynku na półkach magazynowych same w sobie posiadają ogromną wartość naukową, jednak ich znaczenie przejawia się dopiero w momencie interakcji z badaczem. Wartość naukową mają przecież również archiwalia, do których dostęp naukowców jest z jakichś powodów niemożliwy, np. pozostają utajnione. Ze względu na to, że znajdują się one poza obiegiem naukowym (gdyż nie są udostępniane), nie przyczyniają się do powiększania zasobu wiedzy, a tym samym również do realizacji funkcji naukowej.

Dla lepszego zobrazowania tej myśli autor chciałby posłużyć się jeszcze jedną metaforą, tym razem z dziedziny nauk ścisłych. Informację zgromadzoną w magazynach archiwalnych porównać można do elektronu, który, jak naucza się w szkołach, krąży wokół jądra atomu. W praktyce jednak poza interakcjami nie istnieje on w sposób fizyczny. Podobnie jest z informacją zawartą w archiwaliach. Naukowcy, w tym archiwiści, mają pełną świadomość jej istnienia. Mogą również w przybliżeniu przewidzieć, jakie rodzaje informacji można odszukać w materiałach archiwalnych. Fizycy natomiast potrafią przewidzieć możliwe orbity elektronu. Dopiero jednak interakcja z archiwaliami pozwala określić czego dotyczy znajdująca się w nich informacja. Aktualizacja informacji w archiwum dokonuje się natomiast w wyniku udostępniania. Tym samym samo przechowywanie materiałów archiwalnych nie może stanowić realizacji funkcji naukowej archiwów.

Zdaniem autora również gromadzenie nie stanowi realizacji funkcji naukowej archiwów. Działania prowadzone w ramach tej funkcji przyczyniają się wyłącznie do powiększania korpusu źródeł (informacji), które dopiero w przyszłości (w wyniku udostępniania) mogą posłużyć do powiększenia wiedzy zdobytej dzięki zastosowaniu metody naukowej. Samo gromadzenie, jakkolwiek by nie było prowadzone, tzn. czy to na podstawie tego, co uznaje się za interesujące, jak np. w archiwach społecznych, czy na drodze wykorzystania wykazów akt, nie może być uznane za działalność prowadzącą do powiększenia zasobu wiedzy przy wykorzystaniu metod naukowych. A zatem zgodnie z rozumieniem zaproponowanym w niniejszym artykule. Bowiem nawet jeżeli do gromadzenia wykorzystywane są metody naukowe, np. naukowe kryteria selekcji, to jego efektem nie jest powiększenie zasobu wiedzy, a jedynie powiększenie potencjału informacyjnego, który musi zostać jeszcze zaktualizowany.

Należy również podkreślić, że gromadzenie, podobnie jak każda działalność kolekcjonerska, nastawione jest w swojej podstawowej warstwie na doprowadzenie do posiadania przez archiwum odpowiedniego zasobu źródeł. Podstawowa motywacja archiwum gromadzącego zasób nie różni się od motywacji kolekcjonera gromadzącego swoje zbiory. Kolekcjoner kolekcjonuje, aby samemu cieszyć się posiadaniem swojej kolekcji i dopiero gdy posiada określone zbiory i uznaje je za wartościowe, może zdecydować się na pokazywanie ich innym. Podobnie sprawa ma się z gromadzeniem prowadzonym przez archiwa. Funkcja ta w swojej podstawowej motywacji nastawiona jest na doprowadzenie do tego, aby archiwum posiadało określone składniki zasobu. Na etapie gromadzenia nie jest absolutnie konieczne ich jakiegokolwiek późniejsze wykorzystanie i udostępnianie. Doprowadzenie do posiadania stanowi właśnie wspólny mianownik łączący gromadzenie prowadzone przez wszystkie archiwa. Natomiast nadbudowanie tej podstawowej motywacji teorią i przekonaniem ukierunkowanymi na późniejsze udostępnianie determinuje powstanie naukowych kryteriów selekcji.

Reasumując przeprowadzone rozważania, należy wskazać, że termin „funkcja naukowa archiwów” obejmuje w pierwszej kolejności i w swoim najszerszym zakresie realizację funkcji udostępniania materiałów archiwalnych na potrzeby nauki (w tym również samym archiwistom).

W ramach funkcji naukowej mieści się także szeroki zakres działań określanych jako działalność naukowa archiwum. Należy jednak wskazać, że działalność naukowa (w tym także naukowe opracowanie) nie jest elementem niezbędnym dla realizacji funkcji naukowej archiwów. Należy także podkreślić, że działalność naukowa możliwa jest tylko i wyłącznie dzięki realizacji pierwszego aspektu funkcji naukowej. Jak wskazywano powyżej, również archiwa nie prowadzące badań naukowych, jak np. niewielkie archiwa społeczne bądź archiwa zakładowe, mogą pełnić funkcję naukową, udostępniając swoje zasoby badaczom.

Nie znaczy to oczywiście, że archiwa powinny odejść od prowadzenia działalności naukowej. Nie postuluje tego również autor powyższego tekstu. Wręcz przeciwnie, jako że działalność naukowa stanowi podstawę realizacji także innych funkcji archiwów, jej znaczenie powinno być należycie wzmocnione i doceniane.

Przez wskazany pryzmat musi być także definiowana funkcja naukowa, której mianem można zatem nazwać każdą aktywność archiwum zmierzającą do umożliwienia powiększenia i/lub powiększenia zasobu wiedzy zgromadzonej przy wykorzystaniu metody naukowej.

Z jednej strony do funkcji naukowej zaliczać się będzie zatem udostępnianie bezpośrednie i pośrednie na potrzeby nauki, umożliwiające powiększenie zasobu wiedzy. Z drugiej natomiast strony w jej skład wejdzie cały szereg działań, określanych jako działalność naukowa archiwum, które ów zasób wiedzy powiększają. Realizacja funkcji naukowej może mieć samodzielne znaczenie, jak

również może odbywać się na potrzeby realizacji innych funkcji archiwów, jak funkcja edukacyjna, popularyzatorska czy wydawnicza. Jednocześnie działania wchodzące w skład funkcji naukowej podzielić można na realizowane przez archiwum na zewnątrz instytucji, wewnątrz niej oraz na zadania mieszane.

Oczywiście autor zdaje sobie sprawę, że zaproponowane rozumienie funkcji naukowej archiwów oraz jej systematyzacja mogą być dyskusyjne i jako propozycje spotykają się z polemiką. Niemniej, zdaniem autora, wydaje się że tylko takie rozumienie jest w stanie objąć wszystkie archiwa, niezależnie od ich statusu prawnego, formy własności bądź wielkości.

Źródła

- Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i o opiece nad archiwaliami, *Dziennik Praw Państwa Polskiego* 1919, nr 14, poz. 182.
- Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych, (Dz.U. 1951, nr 19, poz. 149).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 164).

Bibliografia

- Altman H., *Archiwa w służbie badań historycznych*, „Archeion” 1960, t. 32, s. 3–10.
- Arlamowski K., *Postulaty badawcze w zakresie archiwistyki współczesnej i organizacji badań. (Piąta archiwalna konferencja metodyczna)*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 27–47.
- Assmann J., *Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa*, „Borussia” 2003, nr 29, s. 11–16.
- Bańkowski P., *Działalność naukowa i wydawnicza państwowej służby archiwalnej w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 159–177.
- Bernal J.D., *Nauka w dziejach*, Warszawa 1957.
- Ciechanowski H., *Działalność naukowa archiwów państwowych w koncepcjach naczelnych dyrektorów archiwów państwowych w XXI w. (artykuł dyskusyjny)*, „Archeion” 2018, t. 119, s. 317–329.
- Ciechanowski H., Żuchowski T., *Działalność naukowa archiwów państwowych w latach 2011–2016*, [w:] *Archiwa, źródła, historia: prace oferowane w siedemdziesiąte urodziny profesora Władysława Stępniaaka*, red. E. Rosowska, H. Wajs, Warszawa 2018, s. 69–78.
- Działalność naukowa archiwów polskich: 1. Konferencja Krajowa pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych, Poznań, 28.04.1977 r.*, red. T. Walichnowski, Warszawa–Łódź 1978.
- Ganczar D., *Posiedzenia naukowe w archiwach państwowych w latach 2000–2001. Zestawienie tytułów referatów*, „Archeion” 2002, t. 104, s. 395–400.
- Grzybowski S., *Teki Naruszewicza*, Wrocław 1960.
- Kemeny J.G., *Nauka w oczach filozofa*, Warszawa 1967.
- Konarski K., *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion” 1951, 19–20, s. 19–104.

- Łosowski J., *Praca naukowa w archiwach i sposoby jej wspierania*, [w:] *Nowe funkcje archiwów*, red. I. Mameczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2015, s. 97–113.
- Pietrzyk P., *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów państwowych – próba diagnozy*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 19–34.
- Radtke I., *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 115–133.
- Szacka B., *Pamięć społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000, s. 52–55.
- Zuber M., *Czy socjologia nauki potrzebuje filozofii? Rekonstrukcje procedur badawczych współczesnej nauki konstruktywistycznej socjologii poznania naukowego wobec rekonstrukcji filozoficznych*, [w:] *Forum Socjologiczne. Wiedza – nauka – poznanie naukowe*, red. M. Zuber, Wrocław, 2012, s. 63–84.

